

Kształtowanie się granicy politycznej w Karkonoszach

Marek Sobczyński

The evolving national border along the Karkonosze mountain range

Abstract: High mountains have always served as natural geographic barriers, which were often used to mark national boundaries or regional administrative boundaries. Poland's southern border is marked by two long mountain chains – the Carpathians in the center and east and the Sudety in the west. The highest part of the Sudety is known as the Karkonosze Range and it is a good natural barrier between the historical regions of Silesia and Czechia – today known as the Czech Republic.

The national border along the Karkonosze Range is only a small section of the Polish-Czech border, but it is the highest part of the border separating the two Slavic nations. The border along this mountain range has not changed much for over a 1,000 years. The only changes in this area were made in the Jakuszycka Pass area in the western part of the Karkonosze and in the Lubawska Pass in the eastern part of the Karkonosze. Both of these areas are lower than the Karkonosze main range, which has always served as a reliable dividing line. There were some periods in history when this boundary was not an international border. However, even in these cases, the Karkonosze line remained an important boundary between regions within the so-called Holy Roman Empire of the German nation.

Keywords: Karkonosze, national border

Wysokie masywy górskie od dawna stanowiły w przestrzeni naturalne bariery, które niejednokrotnie wykorzystywano do delimitacji granic politycznych i administracyjnych.

Na południu Polski jednym z takich masywów, obok Karpat, były również Sudety (Sobczyński 1986). Najwyższe pasmo Sudetów – Karkonosze (po niemiecku Riesengebirge, po czesku Krkonoše), z kulminacją Śnieżka (niem. Schneekoppe, czes. Sněžka – 1603 m n.p.m.), dawniej zwane Górami Olbrzymimi, także było

bardzo dobrym naturalnym obiektem oddzielającym historyczne krainy: Śląsk i Czechy.

W odróżnieniu od licznych wysokich pasm górskich Sudety nie stanowiły jednak bariery etnicznej, gdyż od czasów wielkich wędrówek ludów we wczesnym średniowieczu (V–VI w.), zarówno na północ, jak i na południe od masywu sudectkiego zamieszkiwały plemiona zachodniosłowiańskie Serbów, Czechów i Ślęzan. W okresie wcześniejszym, jak się wydaje, Sudety mogły stanowić północną granicę zasięgu najpierw Celtów (III w. p.n.e.) (Könemann 2009: 90), choć później lud ten przeniknął też na Śląsk, a następnie germańskich plemion Markomanów (IV w.) i Longobardów (VI w.) (Rudolf, Oswalt 2009: 61, 69). Plemiona słowiańskie pojawiły się na Śląsku dopiero w VII wieku (Žerlik 2007: 38).

Pierwszą strukturą polityczną na południe od Sudetów było frankijsko-słowiańskie państwo Samona (VII w.) opierające się najazdom Awarów ze wschodu (Pułaski 2001: 148). Jego zasięg nie jest nadal ustalony, ale jako związek plemion czesko-serbskich zapewne rozciągał się wzdłuż biegu Łaby i, zważywszy na niedostępność porośniętych borem południowych stoków Sudetów, prawdopodobnie ich nie przekraczał.

Na południe od Sudetów, w Kotlinie Czeskiej, państwowość ukształtowała się o kilkadziesiąt lat wcześniej niż po stronie północnej tych gór. Jeden z obszarów rdzeniowych tej państwowości znajdował się koło Pragi – w Lewym Hradcu (ród Przemysławów), a drugi właśnie na czeskim Podgórzu Karkonoskim (w czeskiej regionalizacji fizycznogeograficznej – Krkonošsko-jesenické podhůří), pomiędzy Hradec Kralove a Libicami i Kouřimem, gdzie były siedziby Sławnikowiców (Semotanova 2002: 25). Ziemie czeskie w drugiej połowie IX wieku uległy chrystianizacji dzięki wpływom od wschodu Państwa Wielkomorawskiego, które stało wówczas na wyższym poziomie rozwoju cywilizacyjnego (Barciak 1994: 27). W owym czasie obszar Czech nie stanowił jednak jedności politycznej. Funkcjonowało tu kilka ośrodków władzy, których zasięg w owym czasie na pewno nie sięgał pasma Karkonoszy (Łowmiański 1967: 192). Pierwszy chrześcijański książę czeski, Borzywoj, nie kontrolował nawet całej Kotliny Czeskiej (Barciak 1994: 32). Można jednak przyjąć, że zarówno Odra i Nysa, jak i masyw Sudetów stanowiły w początku IX wieku ważną granicę polityczną, gdyż oddzielały ziemie formalnie zhołdowane Karolowi Wielkiemu od Barbaricum.

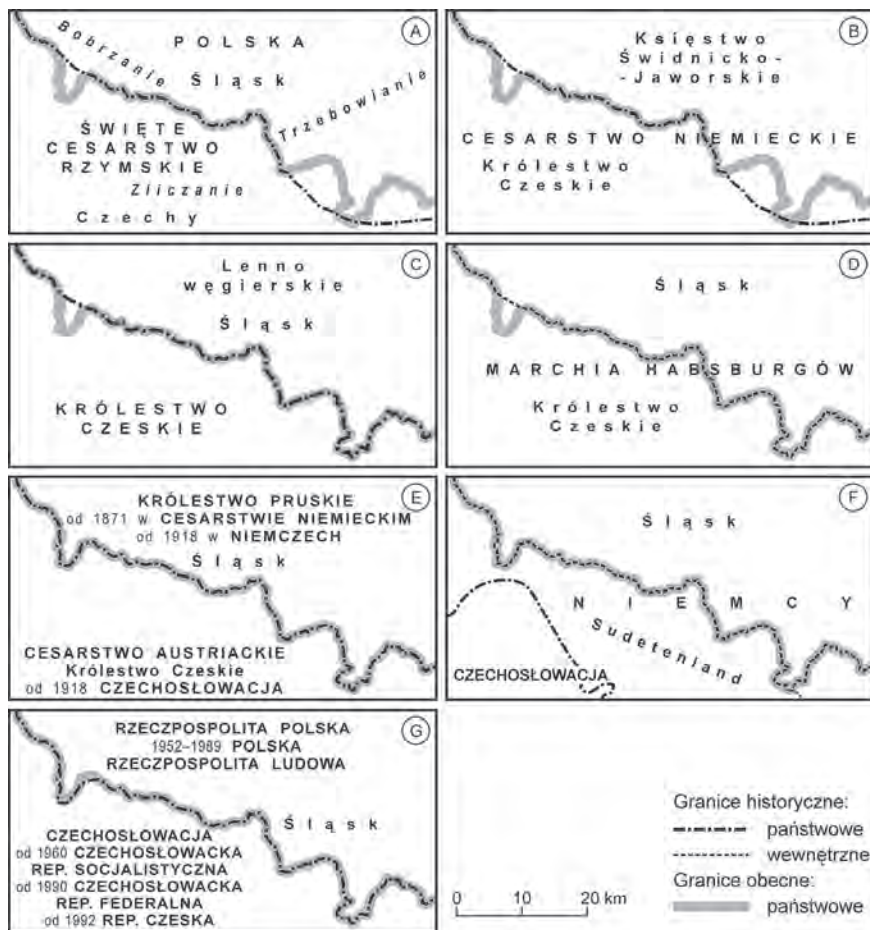
Polityczne znaczenie ziem czeskich wzrosło po upadku Państwa Wielkomorawskiego w 906 roku, a chrystianizację tego obszaru prowadzono już z niemieckiej Ratyzbony (Pułaski 2001: 149; Barciak 1994: 37). Prawdopodobnie

w 973 lub 974 roku w granicach, które były zarazem granicami państwowości czeskiej, powstało biskupstwo praskie (pierwszy biskup znany jest od 976 roku). Jego jurysdykcja objęła nie tylko Czechy i Morawy, ale również Śląsk, natomiast biskupstwu ołomunieckiemu podlegała ziemia Wiślan i Grody Czerwieńskie po Bug i Styr (Labuda 1994: 74). Oznacza to, że już w X wieku Sudety (w tym Karkonosze) przestały stanowić granicę polityczną lub administracyjną. Zresztą na północnych stokach Sudetów aż do połowy X wieku nie wykształciła się żadna struktura polityczna poza terytoriami plemiennymi (lub co najwyżej związkiem plemion – Moździoch 2000: 176–178), co oznacza, że Karkonosze mogły wcześniej stanowić nie tyle granicę, co zasięg północny księstw czeskich. Natomiast od 929 roku, wraz ze zhołdowaniem państw czeskich, góry te stały się prawdopodobnie granicą Świętego Cesarstwa Rzymskiego (ryc. 1A).

Kolejna zmiana polityczna, polegająca na odebraniu Czechom Śląska, nastąpiła już po utworzeniu państwowości polskiej, za sprawą jej księcia Mieszka I, który – jak podaje niemiecki kronikarz Thietmar – uczynił to w 990 roku (Thietmar 2005: 61–62, 285). Podbój Śląska następował prawdopodobnie sukcesywnie przez kilka miesięcy (Tyszkiewicz 2003: 39). Sudety stały się więc polsko-czeską granicą, lecz znacznie skróconą i uproszczoną, a Polska uzyskała w Kotlinie Kłodzkiej kontakt z państwem Sławnikowiców z Libic (Labuda 2005: 175), które włączono do Czech dopiero w 995 roku (Moździoch 2000: 185). Same Karkonosze nie stanowiły wówczas granicy, gdyż jurysdykcja Mieszka kończyła się zapewne na linii osadnictwa polskiego aż po puszcę graniczną i polsko-czeską przesiekę (Maleczyński 1961: 20). Nadal jednak Śląsk i Małopolska pozostawały pod jurysdykcją biskupów czeskich: praskiego i ołomunieckiego, aż do roku 1000, kiedy to erygowano metropolię gnieźnieńską i biskupstwo wrocławskie, graniczące w Sudetach z biskupstwem praskim (Labuda 1994: 90–91).

Zdobytcze Bolesława Chrobrego z lat 1003–1004, który zajął całe Czechy, na krótko zniosły granicę w Sudetach (Zakrzewski 2000: 186; Lehr-Spławiński, Piwarski, Wojciechowski 1947: 34). Ponowny jej zanik, tym razem za sprawą agresji czeskiej, nastąpił w latach 1039–1050, kiedy książę Brzetysław zagarnął nie tylko Śląsk, ale też sporą część pozostałych terenów Polski (Janowicz 1936: 19).

Kazimierz Odnowiciel w 1050 roku ponownie włączył Śląsk do Polski, a po czterech latach, w Quedlinburgu, uzyskał na to zgodę cesarza niemieckiego (Ślusarczyk 1992: 13). Granica w Karkonoszach pomiędzy władztwem polskim i czeskim utrzymała się aż do 1138 roku, czyli podziału dzielnicowego Polski. Później trwała nadal, lecz już pomiędzy Królestwem Czeskim a dzielnicą śląską, w której postępowali

Ryc. 1. Kształtowanie się granicy politycznej w Karkonoszach. Granica: A. – w początkach polskiej i czeskiej państwowości (Źródło: Stankiewicz, Olczak 2007: 28); B – w okresie rozbitcia dzielnicowego Śląska w XIV w. (Źródło: Olczak, Tazbir 2007: 26); C – czesko-śląska (węgierska) po 1474 r. (Źródło: Semotanova 2002: 69); D – wewnętrzna monarchii Habsburgów (Austrii) po 1526 r. (Źródło: Rudolf, Oswald 2009: 183); E – prusko-austriacka po 1742 r. (Źródło: Rudolf, Oswald 2009: 185); F – wewnętrzna Niemiec (Trzeciej Rzeszy) po 1938 r. Rudolf, Oswald 2009: 329); G – polsko-czechosłowacka po 1945 r.

Źródło: Stankiewicz, Olczak (2007: 446).

dalsze podziały. W 1096 roku w granicach Czech znalazła się na dwa wieki ziemia kłodzka (Natanson-Leski 1964: 36).

We wszelkich rozważaniach nad rolą Sudetów, w tym Karkonoszy, jako bariery politycznej należy brać pod uwagę to, że obszary przedgórzy, po obu stronach Sudetów niezasiedlone w sposób stały do połowy XIII wieku sprawiały, iż kiedy mówimy o granicy na paśmie Karkonoszy, to jest to wyłącznie granica strefowa o szerokości co najmniej kilkunastu kilometrów. Ludność słowiańska nie osadzała się w wyższych częściach sudeckich przedgórzy ani w Karkonoszach.

Po stronie czeskiej już od XII wieku kolonizację tych obszarów prowadzono ludnością niemiecką z regionów alpejskich, która stopniowo, wzdłuż górnych biegnących rzek, posuwała się ku północy, aż pod same stoki Karkonoszy. Początkowo osadnictwo zdominowali górnicy poszukujący drogich kamieni i rud, eksploatujący lasy drwale oraz szklarze, pośród nich także Wenecjanie. Nasilenie kolonizacji niemieckiej południowych stoków Karkonoszy nastąpiło po wojnach husyckich (1419–1436) i wojnie trzydziestoletniej (1618–1648).

Po stronie północnej stałe osadnictwo do wieku XIV nie przekroczyło poziomu 650 m n.p.m. Karkonosze pozostawały zatem puszcza (Walczak 1968: 235). Kolonizację wyższych partii gór prowadzono za pomocą ludności niemieckiej, głównie związanej z eksploatacją kruszców, materiałów budowlanych i glin polodowcowych. Pojawili się wówczas w Karkonoszach, szczególnie w Starej Wsi Szklarskiej (Szklarska Poręba), również Walonowie poszukujący złota i kamieni szlachetnych. W Kotlinie Jeleniogórskiej na zboczach Karkonoszy rozwinęło się hutnictwo szkła. W samych Karkonoszach pod koniec XVI wieku pojawiło się rozproszone osadnictwo pasterskie (Walczak 1968: 237). Pasma to zostało przecięte dwoma szlakami komunikacyjnymi z północy na południe: śląskim i czeskim. Eksploatowano lasy na zboczach gór, a przy wyrębach powstawały stałe osady: Szklarska Poręba, Karpacz, Płóczki, których ludność zajmowała się hodowlą bydła. Po ustanowieniu na grzbiecie Karkonoszy granicy austriacko-pruskiej w 1742 roku dodatkowe dochody przynosił przemysł (Walczak 1968: 238). Tak więc już od XIV wieku obie strony Karkonoszy zamieszkiwała głównie ludność niemiecka, przez co nie stanowiły one już bariery cywilizacyjnej.

Formalnie oba stoki Karkonoszy były oczywiście czyjąś własnością. Sudety dzieliły dwa biskupstwa: wrocławskie (na północy) i praskie (na południu), przy czym w Kotlinie Kłodzkiej granica ta przesuwiała się ku północy na stoki Gór Sowich i Złotych. Natomiast pod względem własności na północ od Karkonoszy były dobra joannitów z Cieplic Śląskich, a na wschód od Przełęczy Okraj – cystersów

z Krzeszowa. Ponieważ zakony te przybywały do Polski z Czech, nadal utrzymywały silne związki z południową stroną Sudetów i należały do wspólnych prowincji zakonnych (Barciak 1992: 13). Nadania przez władców ziem pogranicznych klasztorom było wówczas częstą praktyką. Władca obejmował gwarancjami klasztor i jego dobra ziemskie, a gwarancje te wspierała administracja papieska, co stanowiło substytut dzisiejszych gwarancji międzynarodowych (Barciak 1992: 47–48). Szczególną rolę na Przedgórzu Sudeckim odegrały cysterskie klasztory w Henrykowie, Kamieńcu i Krzeszowie, które poszerzały swoje włości poprzez zwężanie od północy leśnego buforu granicznego z Czechami. Po stronie czeskiej kolonizację Karkonoszy prowadziły klasztory benedyktynów w Policach nad Metują (od 1213) oraz mnisi z Klasztoru Panny Marii w Kłaścerci koło Vrchlabi. W Kłodzku rezydowali czescy joannici (Barciak 1992: 59). Na niżej położonych obszarach pogranicza polsko-czeskiego w Kotlinie Kłodzkiej, Górach Opawskich i w Bramie Morawskiej trwała rywalizacja o ziemie pomiędzy biskupstwami polskimi i czeskimi. Pasma Sudetów, w szczególności zaś Karkonosze, nie sprzyjały jednak takiej rywalizacji, gdyż stanowiły wyraźną barierę komunikacyjną. Ziemie nieobjęte jurysdykcją klasztorów zagospodarowywały bogate rody rycerskie i magnackie, tworząc duże powierzchniowo posiadłości ziemskie. Od 1378 roku północne zbocza Karkonoszy kolonizował ród von Zedlitz (Seydlitz), a po 1381 roku także rycerz Gotsche Schoff, przodek rodu Schaffgotschów. Na południowej stronie gór kolonizację prowadził ród możnowładców ze Švabenic (Barciak 1992: 60).

W XIII wieku pojawiła się potrzeba ściślejszego rozgraniczenia terytoriów państwowych. W 1241 roku, kiedy rozdzielono w sposób liniowy ziemię Zagost (na południowy wschód od Zgorzelca wokół góry Seidenberg) od Budziszyna, w tym samym dokumencie wspomniano o braku takiego rozdzielenia pomiędzy ziemią Zagost i Polską (Barciak 1992: 64). Pierwsza znana delimitacja odbyła się na granicy opolsko-morawskiej około 1255 roku na rzekach Ostravicy i Odrze. Granica śląsko-czeska w Sudetach ustaliła się w końcu XIII wieku w oparciu o działy wodne. W 1295 roku wyznaczono granicę pomiędzy dobrami klasztoru w Kamieńcu a czeską ziemią kłodzką, która stała się także granicą międzynarodową (Barciak 1992: 66–67). Na wschód od Karkonoszy w 1289 roku delimitowano granicę Księstwa Jaworsko-Świdnickiego, opierając ją na działach wodnych i powiększając włości polskie na południe (w rejonie Kamiennej Góry) aż po Mieroszów. Dokonane delimitacje nie były jednak trwałe, gdyż feudałowie przygraniczni sprzedawali sąsiadom zza granicy swoje wsie, przez co rozgraniczenie wielokrotnie ulegało zmianom (Barciak 1992: 71).

W XIV wieku Karkonosze oddzielały Czechy od licznych niezależnych księstw śląskich, które jednak włączane do Czech, stopniowo traciły suwerenność. Jako ostatnie w 1392 roku przyłączono Księstwo Świdnicko-Jaworskie, które na południu sięgało po Karkonosze (Kamler 2000: 335–336) (ryc. 1B). Granica Świętego Cesarstwa Rzymskiego już w 1327 roku przeniosła się na pogranicze śląsko-wielkopolskie, a więc Karkonosze nie stanowiły już granic cesarstwa, ale na Przedgórzu Sudeckim istniały nadal niezależne księstwa śląskie niewłączone do I Rzeszy.

W okresie 1474–1490 cały Śląsk wraz z Morawami znalazł się pod panowaniem władcy Węgier – Macieja Korwina, formalnie wybranego też na króla Czech, ale Królestwo Czeskie rządzone przez Jagiellonów zachowało suwerenność w Kotlinie Czeskiej, przez co Karkonosze były granicą czesko-śląską (węgierską) (ryc. 1C). Po śmierci Macieja Korwina oba trony, czeski i węgierski, objął Władysław Jagiellończyk i do 1526 roku Czechy pozostawały w unii personalnej z Węgrami (Heck, Orzechowski 1969: 121–122). Choć formalnie przynależności Śląska nie rozstrzygnięto, to *de facto* granica w Karkonoszach ponownie zniknęła.

W 1526 roku tron czesko-węgierski objął habsburski władca Austrii Ferdynand, a spośród pretendentów do tronu był m.in. piastowski książę legnicki Fryderyk II (Heck, Orzechowski 1969: 137). Granica w Karkonoszach była więc nadal wewnątrzpaństwową (ryc. 1D). Władanie Habsburgów na obu tronach trwało do 1619 roku, kiedy po śmierci cesarza i króla czesko-węgierskiego Czechy wybrały na swego władcę Ferdynanda II (Heck, Orzechowski 1969: 157). Po klęsce czeskiego władcy w bitwie pod Białą Górą w 1620 roku, która zakończyła się rzezią czeskiej szlachty, władza Habsburgów w Czechach trwała aż do 1918 roku (Heck, Orzechowski 1969: 159).

Granica w Karkonoszach utraciła charakter wewnętrzny dopiero w 1740 roku, kiedy wojska pruskie zajęły austriacki Śląsk, stając się *de facto*, a po 1742 roku *de iure* granicą Monarchii Habsburskiej (Austrii) i Królestwa Prus (Koneczny 1897: 195–196). Nazwy obu państw ulegały zmianom (Cesarstwo Austriackie i Królestwo Węgierskie od 1868 roku, Cesarstwo Niemieckie w latach 1848–1849 oraz 1871–1918), ale w Karkonoszach nadal utrzymywała się granica międzypaństwowa (ryc. 1E).

W wyniku I wojny światowej w 1918 roku nastąpił rozpad obu cesarstw i z dualistycznej Monarchii Austro-Węgierskiej na południe od Karkonoszy uformowała się Republika Czechosłowacka, na północy zaś, na Śląsku, również republikańskie Niemcy, a granica w Karkonoszach utrzymała status międzynarodowej.

Stan taki trwał do 1 października 1938 roku, kiedy III Rzesza Niemiecka dokonała aneksji pogranicznych obszarów Czechosłowacji, nadal zamieszkanymi

w większości przez ludność niemiecką, gdzie utworzono nową jednostkę administracyjną: Kraj Sudecki (Sudetenland), ze stolicą w Libercu, włączony do Niemiec (Kozieński 1989: 64). Granica w Karkonoszach stała się tym samym granicą wewnątrzpaństwową Niemiec (ryc. 1F).

Stan taki utrzymał się do końca wojny w 1945 roku, kiedy na południu te tereny odzyskała restaurowana 3 kwietnia Republika Czechosłowacka. Z kolei na północy Śląsk został przyłączony do Polski. Na konferencji pokojowej w Poczdamie uzgodniono, poza przebiegiem granic, zgodnie z którym Polska uzyskała terytoria po Odrę i Nysę, a tym samym granicę z Czechosłowacją również na odcinku zachodnim w tym w Karkonoszach, także wysiedlenie ludności niemieckiej zarówno z terytoriów przyznanych Polsce, jak i z Czech, czyli głównie z byłego Sudetenlandu (Krasuski 1990: 77) (ryc. 1G). W ten sposób oba pogranicza w Sudetach zostały pozbawione dotychczasowej ludności. Na jej miejsce napłynęła na północy ludność polska, głównie ze wschodnich obszarów przedwojennej Polski, które zajęł ZSRR, a na południu na pogranicze sudeckie przesiedlono ludność z centralnych regionów Czech, ze Słowacji, a także z Wołynia i Jugosławii (Hack, Orzechowski 1968: 410).

Karkonosze oddzielały zatem obszary dość heterogeniczne pod względem struktury. Po obu stronach znów dominował żywioł zachodnio-słowiański i po obu stronach była to niemal w całości ludność napływowa. Brak pewności politycznej, który wynikał z pozostawania po wschodniej stronie żelaznej kurtyny, i brak gwarancji, że nabyte ziemie pozostaną na stałe w składzie Polski i Czechosłowacji, nie sprzyjał inwestowaniu, a nawet bieżącej konserwacji zastanej i dość dobrze rozwiniętej infrastruktury, która stopniowo popadała w ruinę, aż do czasu likwidacji władzy komunistycznej w obu krajach. Ponadto sytuacja prawna Czechosłowacji okazała się trudniejsza niż Polski, za sprawą tzw. dekretów prezydenta Beneša, wydanych jeszcze na emigracji w 1945 roku, o konfiskacie całego mienia niemieckiego. Już po zmianach ustrojowych i powstaniu Republiki Czeskiej Niemcy (szczególnie Bawaria) podnieśli kwestię nielegalności tej decyzji i żądali jej anulowania. Z tego powodu Liechtenstein, którego władcy na skutek tych decyzji stracili zamki i majątki ziemskie, nie utrzymywał z Czechami stosunków dyplomatycznych aż do roku 2009.

Pomimo zmian nazw obu państw i ich systemów ustrojowych granica w Karkonoszach przetrwała do dziś jako międzypaństwowa, przy czym od 1992 roku jest granicą już tylko czesko-polską.

Z dniem 21 grudnia 2007 roku, wraz z przystąpieniem Polski i Czech do układu z Schengen, kontrola na omawianej granicy została zniesiona i można

ją przekraczać w dowolnym miejscu. Zachowano jednak zakaz jej przekraczania w Karkonoszach na obszarze Karkonoskiego Parku Narodowego oraz w rezerwacie doliny rzeki Izery. Całościowy przegląd dziejów granicy karkonoskiej przedstawiono w tab. 1, a jej zmienność na ryc. 2.

Ryc. 2. Stabilność i zmienność granicy politycznej w Karkonoszach w okresie X–XXI w.

Źródło: opracowanie własne.

Interesującym świadectwem materialnym zmienności granicy politycznej w Karkonoszach jest wygląd granitowych słupków granicznych. Po stronie czeskiej wryta jest na nich litera „Č” – Česka Republika. W okresie czechosłowackim były to dwie litery „ČS – Československo, ale literę „S” po rozpadzie Czechosłowacji usunięto. Natomiast po stronie polskiej jest litera „P” – Polska, ale dwukrotnie większa niż symbolika czeska, gdyż powstała poprzez dorysowanie kreseczki w dół do widniejącej tu w okresie międzywojennym litery „D” – Deutschland (fot. 1).

Ustanowiona w 1945 roku granica polsko-czechosłowacka w Karkonoszach w całości pokrywała się z byłą granicą czechosłowacko-niemiecką. Jej delimitację przeprowadzała wspólna komisja polsko-czechosłowacka. Stronę polską w gronie rzeczoznawców reprezentowało dwóch geografów: Stanisław Leszczycki i Antoni Wrzosek, a także geolog Andrzej Bolewski, historycy Roman Lutman i Kazimierz Piwarski oraz slawista Stanisław Urbańczyk (*Uwagi do zagadnienia...* 1991; Szczepański 2011). Na omawianym fragmencie granicy na Karkonoszach komisja proponowała rezygnację z zalesionego obszaru na południu od Przełęczy

Tabela 1. Dzieje granicy w Karkonoszach

Okres	Obszar położony względem Karkonoszy:	
	na południe	na północ
III w. p.n.e.	Celtowie	brak struktur plemiennych
II w. p.n.e.	Celtowie	Celtowie
III w.	Markomanowie	Wandalowie
VI w.	Longobardowie	Zachodni Słowianie
VII w.	Państwo Samona	śląskie struktury plemienne
IX w.	ziemie lenne Karola Wielkiego	Barbaricum
pocz. X w.	chrześcijańskie państwa czeskie	pogańskie śląskie struktury plemienne
974–990	Księstwo Czech, Święte Cesarstwo Rzymskie	Księstwo Czech
990–1003	Księstwo Czech, Święte Cesarstwo Rzymskie	Księstwo Polskie
1003–1004	Księstwo Polskie	Księstwo Polskie
1004–1039	Księstwo Czech, Święte Cesarstwo Rzymskie	Księstwo/Królestwo Polskie
1039–1050	Księstwo Czech	Księstwo Czech
1050–1138	Księstwo/Królestwo Czech, Święte Cesarstwo Rzymskie	Księstwo Polskie
1138–1172	Księstwo/Królestwo Czech, Święte Cesarstwo Rzymskie	Księstwo Śląskie
1172–1248	Księstwo Czech, Święte Cesarstwo Rzymskie	Księstwo Wrocławskie
1248–1274	Królestwo Czech, Święte Cesarstwo Rzymskie	Księstwa Legnickie i Wrocławskie
1274–1290	Królestwo Czech, Cesarstwo Rzymskie	Księstwo Jaworskie i Wrocławskie
1290–1392	Królestwo Czech	Księstwo Świdnicko-Jaworskie
1392–1474	Królestwo Czech	Królestwo Czech
1474–1490	Królestwo Czech	Śląsk – lenno Węgier
1490–1526	Królestwo Czesko-Węgierskie	Królestwo Czesko-Węgierskie
1526–1740	Monarchia Habsburgów (Czechy)	Monarchia Habsburgów (Śląsk)
1740–1848	Monarchia Habsburgów/Cesarstwo Austrii	Królestwo Prus
1848–1849	Cesarstwo Austrii	Królestwo Prus
1849–1868	Cesarstwo Austrii	Związek Północno-Niemiecki
1868–1871	Monarchia Austro-Węgierska (Cesarstwo Austrii)	Związek Północno-Niemiecki
1871–1918	Monarchia Austro-Węgierska (Cesarstwo Austrii)	Cesarstwo Niemieckie (II Rzesza)

Okres	Obszar położony względem Karkonoszy:	
	na południe	na północ
1918	Monarchia Austro-Węgierska (Cesarstwo Austrii)	Republika Niemiecka
1918–1938	Republika Czechosłowacka	Rzesza Niemiecka (III Rzesza)
1938–1945	III Rzesza Niemiecka	III Rzesza Niemiecka
1945–1952	Republika Czechosłowacka	Rzeczpospolita Polska
1952–1960	Republika Czechosłowacka	Polska Rzeczpospolita Ludowa
1960–1989	Czechosłowacka Republika Socjalistyczna	Polska Rzeczpospolita Ludowa
1989–1990	Czechosłowacka Republika Socjalistyczna	Rzeczpospolita Polska
1990–1992	Czechosłowacka Republika Federacyjna	Rzeczpospolita Polska
1992–	Republika Czeska	Rzeczpospolita Polska

Źródło: opracowanie własne.

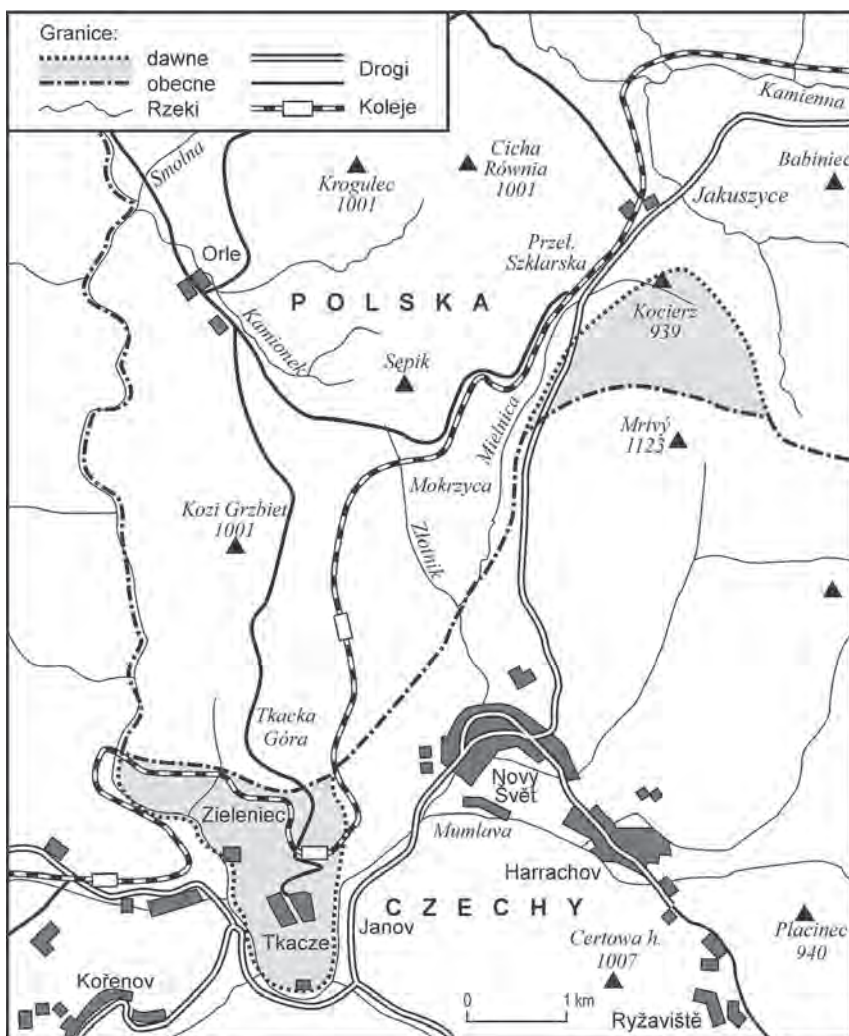

Fot. 1. Słupki graniczne na granicy polsko-czeskiej w Karkonoszach

Źródło: <http://images.photo.bikestats.eu/zdjecie,600,211384,20110821,dziwne-słupki-graniczne.jpg>;
<http://wisniowysad.blogspot.com/2009/06/wyprawa-w-karkonosze.html>.

Jakuszyckiej i wymianę w zamian za Jaworzynę w Tatarach. Argumentowano to słabym powiązaniem obszaru ze Szklarską Porębą, której podlegał. Również w rejonie Przełęczy Lubawskiej komisja proponowała oddanie Czechosłowacji Okrzeszyna, Uniemyśla i Ognistej, aby wyrównać skomplikowany przebieg granicy (*Uwagi do zagadnienia...* 1991: 57–58). Ta pierwsza sugestia okazała się rzeczywistością w 1958 roku, kiedy dokonano korekty granicy w okolicach Przełęczy Jakuszyckiej (w tzw. worku jakuszyckim). Na mocy polsko-czechosłowackiej umowy granicznej

z 13 czerwca 1958 roku Tkacze zostały przyznane Czechosłowacji, a formalne przekazanie tej słabo wówczas zasiedlonej wsi odbyło się 14 lutego 1959 roku (Tkacze... 2006) (ryc. 3).

Ryc. 3. Zmiana granicy polsko-czechosłowackiej w 1958 r. w worku jakuszyckim

Źródło: opracowanie własne w oparciu o: <http://users.fuw.edu.pl/~michalj/kolej/izery/krk2.jpg> [28.02.2015].

Polska wieś Tkacze, położona przy izerskiej linii kolejowej, która była stacją graniczną, została przekazana Czechosłowacji wraz z tunelem i połową wiaduktu nad Izerą (Lipin 2008; Rzeczycki 2009). Polskie pociągi kończyły odtąd bieg w Szklarskiej Porębie Górnej. Ruch na tej linii przywrócono dopiero w 2010 roku po przystąpieniu obu państw do układu z Schengen. Obecnie wioska ta nazywa się po czesku Mýtiny i została administracyjnie włączona do miasta Harrachova, stacja kolejowa też nosi nazwę tego miasta (Rzeczycki 2008). Zmiana granicy w Tkaczach została zrekomensowana Polsce poprzez przekazanie jej przez Czechosłowację zalesionego stoku góry Kocierz przy drodze ze Szklarskiej Poręby do Jakuszyca, gdzie dziś znajduje się wyciąg narciarski Babiniec. Korekty granicy polsko-czechosłowackiej nie zostały w 1958 roku dokończone. Powstał wówczas tzw. dług graniczny Czech w stosunku do Polski wynoszący 368,44 ha (Kościński 2011).

Zagrożone jest jednak polskie władanie tzw. workiem jakuszyckim, czyli fragmentem na północnym brzegu Izery, wcinającym się na zachód od Harrachova w terytorium Czech, gdzie znajdują się najlepsze w Polsce trasy biegów narciarskich. Ponieważ polska kopalnia odkrywkowa węgla brunatnego w tzw. worku turowskim ulokowała hałdę nadkładu tuż przy granicy z Czechami, doprowadziła do dewastacji lasu po stronie czeskiej na skutek erozji i spływu powierzchniowego oraz przenikania podziemnego zatrutej wody z hałdy na obszar Czech do wsi Kunratice i Višňová (*Środowiskowe...* 2012: 16). Czechy zaproponowały przekazanie Polsce zdewastowanego obszaru w zamian za rekompensatę na obszarze tzw. worka jakuszyckiego, obejmującym wspomniane trasy biegowe. Na szczęście dla Polski lokalne władze czeskich wsi, gdzie właściciele tracą grunty przekazane Polsce, chcą tej rekompensaty w najbliższej okolicy, czyli koło Zawidowa. Wówczas Polska odda Czechom obszary rolnicze, co może uchronić tak cenny dla Polski obszar rekreacyjny, jakim są Jakuszyce (*Minister wyjaśnia...* 2011). Innym pomysłem jest przekazanie zdewastowanych terenów w ramach spłacenia wspomnianego długu granicznego, czyli bez konieczności rekompensaty ze strony polskiej.

Granica polityczna w Karkonoszach jest tylko fragmentem współczesnej granicy polsko-czeskiej, ale bez wątplenia bardzo stabilnym, stanowiącym rzeczywistością i największą barierę przestrzenną, skutecznie odseparowującą oba zachodniosłowiańskie etnosy, a zatem dobrze spełniającą swoją rolę. Jedynie zmiany, które zaszły w ciągu ponad 1000 lat, dokonały się na pograniczach Karkonoszy, zarówno na odcinku zachodnim w okolicy Przełęczy Jakuszyckiej, jak i wschodnim wokół Przełęczy Lubawskiej, a zatem na wyraźnych obniżeniach, podczas gdy samo Pasma Karkonoszy stanowiło granicę bardzo stabilną. Jednak nie zawsze granica

ta miała charakter międzynarodowy, niekiedy jej ranga obniżała się do granicy wewnątrzpaństwowej, ale i tak pierwszego szczebla podziału administracyjnego państwa (przeważnie na kraje).

Bibliografia

- Barciak A., 1992, *Czechy a ziemie południowej Polski w XIII oraz w początkach XIV wieku*, Prace Naukowe UŚ, nr 1264, Uniwersytet Śląski, Katowice.
- Barciak A., 1994, *Chryścianizacja Czech w obrzędku łacińskim [w:] Chryścianizacja Polski Południowej. Materiały sesji naukowej odbytej 29 czerwca 1993 roku*, Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, seria: Rola Krakowa w dziejach narodu, Wydawnictwo Secesja, Kraków, s. 25–39.
- Heck R., Orzechowski M., 1969, *Historia Czechosłowacji*, Ossolineum, Wrocław.
- Janowicz T., 1936, *Czesi. Studium historyczno-polityczne*, Kraków.
- Kamler M., 2000, *Europa. Regiony i państwa historyczne, Leksykon PWN*, PWN, Warszawa.
- Koneczny F., 1897, *Dzieje Ślązka*, Wydawnictwo „Katolika”, Bytom.
- Könemann L. (red.), 2009, *Historica. Der grosse Atlas der Weltgeschichte mit über 1200 Karten*, Parragon Books Ltd, Bath.
- Kościński P., 2011, *Czeski dług na granicy*, „Rzeczpospolita”, 8.04, Warszawa.
- Kozeński J., 1989, *Czechosłowacka jesień 1938*, Prace Instytutu Zachodniego nr 52, Poznań.
- Krasuski J., 1990, *Europa Zachodnia po II wojnie światowej. Dzieje polityczne*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Labuda G., 1994, *Czeskie chrześcijaństwo na Śląsku i w Małopolsce w X i XI wieku [w:] Chryścianizacja Polski Południowej. Materiały sesji naukowej odbytej 29 czerwca 1993 roku*, Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, seria: Rola Krakowa w dziejach narodu, Wydawnictwo Secesja, Kraków, s. 73–98.
- Labuda G., 2005, *Mieszko I*, Ossolineum, Wrocław.
- Lehr-Splawiński T., Piwarski K., Wojciechowski Z., 1947, *Polska-Czechy. Dziesięć wieków sąsiedztwa*, Pamiętniki Instytutu Śląskiego, ser. II, t. 7, Wyd. Instytutu Śląskiego, Katowice–Wrocław.
- Lipin A., 2008, *Tkacze*, Góry Izerskie, http://www.goryizerskie.pl/?file=art&art_id=53&page=1 [dostęp: 28.02.2015].
- Łowmiański H., 1967, *Początki Polski. Z dziejów Słowian w I tysiącleciu n.e.*, t. 3, PWN, Warszawa.
- Małczyński K., 1961, *Śląsk między Polską, Czechami i Niemcami w X w.*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, ser. C, Řada historická, t. 10, nr 8, Brno, s. 18–25.

- Minister wyjaśnia sprawę korekty granicy Polski, 2011, Wiadomości. Onet, <http://wiadomosci.onet.pl/kraj/minister-wyjasnia-sprawe-korekty-granicy-polski/mbzfr> [dostęp: 2.06.2014].
- Możdżoch S., 2000, *Śląsk między Gnieznem a Pragą* [w:] H. Samsonowicz (red.), *Ziemie polskie w X wieku i ich znaczenie w kształtowaniu się nowej mapy Europy*, Universitas, Kraków, s. 169–198.
- Natanson-Leski J., 1964, *Rozwój terytorialny Polski od czasów najdawniejszych do okresu przebudowy państwa w latach 1569–1572*, PWN, Warszawa.
- Olczak E., Tazbir J., 2007, *Wielki atlas historyczny*, Demart, Warszawa.
- Pułaski M., 2001, *Czechy* [w:] A. Pankowicz, A. Podraza (red.), *Encyklopedia historyczna świata*, t. 8: *Europa*, cz. 1, Opres, Kraków, s. 148–165.
- Rudolf H.U., Oswald V. (red.), 2009, *Atlas Weltgeschichte*, Ernst Klett Verlag, Stuttgart.
- Rzeczycki T., 2008, *Tkacze – polski epizod*, „Sudety”, nr 6, s. 14–15.
- Rzeczycki T., 2009, *Kolej Jakuszycka w Polsce Ludowej*, „Sudety”, nr 10, s. 22–13.
- Semotanova E., 2002, *Atlas českých dějin*, 1. díl – do r. 1618, Kartografie, Praha.
- Sobczyński M., 1986, *Kształtowanie się karpaccich granic Polski (w X–XX w.)*, Zarząd Wojewódzki Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, Regionalna Pracownia Krajoznawcza, Łódź.
- Stankiewicz W., Olczak E. (red.), 2007, *Dzieje Polski. Atlas ilustrowany*, Demart, Warszawa.
- Szczepeński W., 2011, *Konflikt graniczny polsko-czechosłowacki w latach 1945–1947*, „Wiedza i Życie”, nr specjalny. Inne oblicza historii, <http://ioh.pl/artykuly/pokaz/konflikt-graniczny-polskoczechosowacki-w-latach,1076/> [dostęp: 28.02.2015].
- Ślusarczyk J., 1992, *Granice Polski w tysiącleciu (X–XX wiek)*, Wydawnictwo A. Marszałek, Toruń.
- Środowiskowe uwarunkowania budowy zespołu 52 elektrowni wiatrowych na terenie miasta i gminy Bogatynia, 2012, Burmistrz Miasta i Gminy Bogatynia, Bogatynia.
- Thietmar, 2005, *Kronika*, Universitas, Kraków.
- Tkacze – trzynaście lat w Polsce*, 2006, Wrocław. Nasze miasto, <http://wroclaw.naszemiasto.pl/artikul/tkacze-trzynascie-lat-w-polsce,133207,art,t,id,tm.html> [28.02.2015].
- Tyszkiewicz J., 2003, *Historyczne momenty kształtowania granic Polski przez pierwszych Piastów do 1000 roku* [w:] J. Tyszkiewicz, *Geografia historyczna Polski w średniowieczu. Zbiór studiów*, Wyd. DiG, Warszawa, s. 21–43.
- Uwagi do zagadnienia granicy polsko-czechosłowackiej 24 stycznia 1946*, 1991 [w:] W. Wrześniński (red.), *W stronę Odry i Bałtyku. Wybór źródeł (1795–1950)*, t. 4., *Od Poczdamu do Zgorzelca (1945–1950)*, Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław-Warszawa, s. 59–62.

Walczak W., 1968, *Sudety*, PWN, Warszawa.

Zakrzewski S., 2000, *Bolesław Chrobry Wielki*, Universitas, Kraków.

Żerelek R., 2007, *Dzieje Śląska do 1526 r.* [w:] M. Czaplński, E. Kaszuba, G. Wąs, R. Żerelek, *Historia Śląska*, Acta Universitatis Wratislaviensis nr 3008, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 18–120.

prof. dr hab. Marek Sobczyński

Katedra Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych

Wydział Nauk Geograficznych

Uniwersytet Łódzki

Łódź

e-mail: marsob@geo.uni.lodz.pl